

MANFRED HAUSMANN, A NÉMET CSAVARGÓ.

A német lélek egyformán hajlik a csendes idillre és a lázadásra. E két magatartásnak feltételei egyformán megvannak benne, és csak vérmérséklet dönti el, ki merre tájékozódik. A német író számára, ha valóban is német akar lenni, mind a két lehetőség egyformán kecsegtetve int és hív. Az idill a Hermann und Dorothea óta megtalálta végső formáját, végső és valószínűleg tovább nem fejleszthető kifejeződését: a családragényt. A családragény is népes mellék-ágakra bomlott, az érzelmes szórakoztató regénytől egészen a Buddenbrooks dekadens jóslatáig. Thomas Mann és a Buddenbrooks úgy áll a legtöbb fiatal német író előtt, mint az elérhetetlen csúcs, amit előbb-utóbb meg kell mászni, ha a kísérlet kockázatos is, ha a kéz-közélbe jutó szelidebb gerincek biztosnak látszó fogódzói avatottabb érzéket kívánnak is és magukkal szakíthatják a hegymászót. A lázadásnak is kialakult a maga úgahogy német formája: a vándor csavargóban megtestesítve, az örök Eulenspiegelben, aki a germán kultúrákban más és más alakban mindig megjelenik. A vándor csavargó, a bölcsködő és elmélkedő kóborló, aki lázadását ostromlóbban viseli már: ez jelenik meg aztán modern alakjában Hamsunnál. Hamsun döntő hatással van a fiatal német írók legtöbbszörére, és Thomas Mann-nal együtt mutatják az ősökben az utódok tájékozódását is. A hatás sokszor elmosódik s csak végső elemzésben bukkan elő egy-egy rejtett réteg alól az örök buddenbrooksi vagy hamsuni mag. A kapcsolat különösen a német észak íróinál nyilvánvaló és feltűnőbb, a német dél íróinál pedig rejtőzőbb. A legérdekesebben, legegységibben Manfred Hausmann folytatja a jelképes germán Csavargó útját mai keretek között.

Manfred Hausmann szelidebb és megbékéltebb egyéniség. A lázadás, a nagy ellentmondás a létező és fojtó világ ellen beljebb vonult, az ösztönök rétege alá, már nem nekiszegülés az irgalmatlan sors önkényének, hanem szelidebb, árnyaltabb nyugtalanság, a nyugalom és a viszonylagos békeség sóvárgása. Csavargója nyughatatlan középkori lovag már inkább, az elégedetlenség, amely kiúzi inkább személyes és önérzeti, mint általánosan szociális. Lampioon a neve (több elbeszélés-kötetének főalakja: Lampioon küsst Mädchen und junge Birken; Frühlingsfeier; Salut gen Himmel) és rokonai hővében vannak. Melléje kell állítani példának az egyiket, Gustav Frenssen agyafúrt Meinóját, hogy a lényeges eltérés észrevehető legyen. Meinó — épúgy a német észak, a Wasserkante vidékéről származik, mint Lampioon — az ősi Eulenspiegel, a Klabundtól átköltött Bracke-utóda, akinél a kóborlás oka erősen prózai: boldogulást keres és cselekkell, hans-sachi furfanggal el is éri a maga idilljét. Eulenspiegel kevésbé racionális, az eredményt mélyebben látja, mint Meino, vándorcínytevéseiben kevésbé komoly külsőben, kevésbé vérremenően, mint a hamsuni csavargóban ott van a forradalmat szító, az üszköt vető lázadó, az önmagát szántsándékkal és szinte példamutatásul kiközösítő ember. Lampioon valahol a középuton van, mindenesetre a hamsuni csavargóhoz közelebb, de vérében föl-föltűnnek a fricskát vető Eulenspiegel és az üzletiesebb nyugtalanságú Meino vérsajtói is. Lampioon nem akarja a világot sarkaikból kivetni, szándéka és lázadása semmiesetre sem politikus.

Sérelme, amely arra kényszeríti, hogy nyakába vegye a német világot, mély és egyénileg lényegbevágó : egy szikra emberiséget keres, a körülvevő világ kicsi és nagy jelenségeinek értelmét. Lampioon azt keresi, hogy miért él, mi az a cél, amit betölt és miért van minden, Lampioon lázadása és kóborlása már metafizikus nyugtalanság, az ellenséges világ széthúzó szellemei közé került magányos ember tájékozódása. Ezért járja be Lampioon a német földet, hegyeket és sötét tengereket, gyárvárosokat és nyírfás völgyeket, és ennek a nyugtalanságnak, ennek a kozmikus magárahagyatottságnak megmagyarázására történik minden : kaland és szelid érzelmesség, grandguignol-borzalom és kétségbeesett, harsány fölkiáltás, — egészen vonzón és jellegzetesen a hamsuni szociális kétségbeesés és az eulenspiegel-i tündéri játékosság között.

Lampioon lázadása és csavargása azonban előbb-utóbb csillapul. Manfred Hausmannban és hősében kevés van a hamsuni csavargó gyökeres társadalmi elégedetlenségből, amelyhez a csillámló költészet és az északi tájak varázsa csak hozzátapad, kívülről, mint az ökörnyal, amit a szél, az első apró szél továbbbúztat. Lampioonnak inkább a körülvevő világhoz van köze, mint önmaga nyugtalanságához. A lázadás, amely utolsó Lampioon-könyvében olyan ellenállhatatlan volt még, lassan elveszti hevességét megmarad a tájak költészete, a kényszerű csavargás útjain elötűnő tündéri vidékek, egy-egy csoport ritkás, halványzölden odalehelt fénylő törzsű nyárfa, elvonuló ködben tornyaival fölpillantó város, és Lampioon helyében megjelenik, mind több jogot és helyet kívánva : — a német táj, az olthatatlan édességű és szépségű német föld, a furcsa, költői lebegésben délibábként rengő «Heimat». Tarka képeskönyv nyílik ki Lampioon mellett, és a díszlet fontosabb lesz, mint a főszereplő, és Lampioon átalakul, leveti bőreit és szelid mosolyú, kicsit kiábrándult polgárrá lesz : Manfred Hausmanná. Ez a fanyar polgár csak a csodálkozást őrzi meg Lampioonból, de már valami «spies» hitetlenkedéssel, önkénytelenül megvillanó humorral és kicsit tenyeres-talpas játékossággal. Lampioon már világutazó, aki kisebb célokkal és nagyobb kíváncsisággal indul el Amerika felé, és végigsodródik a csillagos lobogó államain, élményről-élményre, s ezek az élmények legtöbbször már nagyon külsőségesek, s inkább kalandok, mint élmények. Megmarad Eulenspiegel fintora és Lampioon ámuldozása, — és a kalandból-kalandba botló utazó fiatalember szemmeláthatólag csak kalandot keres már és nem igazodást.

Lampioon nyughatatlanságában mindig volt valami a tündérmesék egy-szeri királyfiainak játékos izom-próbájából. A fiatalember, aki az amerikai útikönyvben (Kleine Liebe zu Amerika) helyébe lép, a valóságot kísérelte meg tündérmesének átélni, varázslatos és lebegő valótlanágnak. A kettő összhangja még nem mindig sikerült : a valóság néhol kicsit kiábrándítóan szólt már bele a mesébe, a hazugság fátyolát avatatlan ujjakkal tépdeste meg egy józanabb világ, amelynek legföljebb hajlama van a mesére, de érzéke nem. A német föld újra megjelent a láthatáron s ezzel a megcsillapodott Lampioon előtt kibomlott újra a sajátos regévilág : a gyerekkor, a német gyerekkor, amelybe a képzelet talán jobban játszik bele, mint a legtöbb nép fiainak gyerekkorába. A nyugtalanságból mese-kaland lett és a valóság díszlete föl-nőtt a fantáziába. Lampioon és az amerikai fiatalember utóda egy berlini kamasz, a szájharmonikás Abel, (Abel mit der Mundharmonika) aki kajakon indul meg a homályosan sejtett férfiasság próbája felé, az Elben föl az Északi-tengerbe. Abel nem ismeri a világot, minden evezőrebbenése fölfedezés és az ismeretlen élet fától-fáig, hullámtól-hullámig lesz világosabb és varázslato-

sabb előtte. Abel már tudja azt, amit a fiatalember nem tudott : a valóságot mesének látni, a kemény életet tündérajátéknak, egyszerűen azért, mert Abel gyermek még, lelke ki-nem-bontakozott, gubóban összehúzódszkodott pillangó, aki előtt a világ olyan, amilyennek ő látja. Ezzel aztán Manfred Hausmann megtalálja az egyetlen megbékítő átmenetet a zsákutcába jutott Lampioontól önmagáig, a lírától vissza a líráig, amelynek elválasztó vonalát minden bájával és ötletességével az amerikai útikönyv csak hiányosan és megadatlanul képviselhette.

A magatartás ezen a fordulóponton is megmarad. Manfred Hausmann nyílt értelmű gyerekekről ír, a csavargó célt-keresése ezzel fölfedezése lesz, s Abel és társai a Scharhörnön, vagy a kis Ontje Arps egy másik regényében, újra csak vándorok lesznek. A cél még mindig az életre-teremtő értelem, a létezés nyugtalanító kérdése, de most már nem intellektuálisan kutatva, bonyolultabb eszközökkel és okoskodással, hanem a kifejtődő világgal ismerkedő lelkek csalódásaiban és hirtelen megvilágosodó öntudatában bukkanva föl, mint varázslatos rejtelem. S mi ez az értelem aztán, mi Manfred Hausmann könyveinek végső tanulsága a Lampioon-históriáktól az amerikai útikönyvön keresztül Abelig és Ontje Arpsig? Az élet tűnő, illanó anyag, értelme megfoghatatlan és semmiesetre sem világotrengető valami, hanem az ember belső világában hirtelen föl villanó mindenség, vagyis annyi csak, hogy az ember pillanatokra, áldott pillanatokra, maga is érzi, hogy részese egy mindent egybefogó mitikus egységnek. Lampioon ezt szavakkal is kimondja : «A végtelen síkság fehér és szürke tisztasággal fekszik előttem. Fölötte a fekete égbolt, a mindenség, a világmindenség jéghideg csillagaival. Ott van ni, a Nagy Medve, fölötte a Sark-csillag, a másik oldalon az Orion. Visszafojtom a lélegzetemet. Hallgat a föld, hallgat a világmindenség. Az iskolában tanultam egyetmást a világmindenségről. A végtelenséget példázza. Semmi benne a föld. Én pedig semmi vagyok a földön. Semmi? Inkább azt mondanám, hogy egy apró pont. Egy kicsi pont áll a földön és belebámul a végtelenbe». Ennyi az egész. Alázat ez a felismerés, vagy a legszebb gög? Manfred Hausmann nem felel rá, de mindenesetre benne van ebben a vallomásban a csavargó, — aki Lampioonból olyan természetes fejlődéssel lett a világot fölfedező gyerekké, az eszményi vándoré, — legszebb célja : az elvágycokzás fölfelé, a roppant és megfoghatatlan eszményi világba, az ember és az istenség időelőtti közösségébe.

Thurzó Gábor.

Hai kai de Bashô et de ses disciples.

(Collection japonaise, Institut International de Coopération Intellectuelle).

Ez a csodálatos szépségű, gyöngéd stílusérzékkel kiadott kötet egy darab hamisítatlan Japánt varázsol nyugatra. Majdnem egészen japán könyv, csak az írásjelek a mi betűink. A cseresznyevirágok klaszszikus földjéről ad lazán fűzött, harmatos üdeségű bokkrétát a japán líra legszebb virágaiból. Olyan tiszták, fehérek és gyöngéd szíromszavúak ezek a költemények is, mint a cse-

resznyevirágok. Nippon legnagyobb lírikusának és tanítványainak versei, — mind csupa hai-kai, — vannak itt összegyűjtve.

De mi az a hai-kai? — kérdi csodálkozva a nyugateurópai. Versforma, akár a szonett, a madrigal vagy a stanca. De kizárólag japán nemzeti forma. Ott termett és alig-alig szivárgott át más népek költészetébe. Mert ez a forma a legszorosabban összefügg a vers lényegével és a japán lélek csodálatos koncentrálódó ereje nélkül meg nem valósítható.

A hai-kai a világ legrövidebb formája, igazi miniatűr vers, amely mindössze három sorból áll. Az első sor ötszótagos, a második hét, a harmadik ismét öt. Tehát az egész vers nem több tizenhét szótagnál. Mit lehet tizenhét szótagban elmondani? A japán költőnek nagyon sokat és még sokkal többet sejtetni. Mert a hai-kainak egyik szabálya, hogy sokat mondó és sokat sejtető legyen. A költői tömörség bravurja ez az érzelmek és gondolatok bensőségét egyetlen benyomás izzópontjába sűríteni. A japán természeténél és nevelésénél fogva mestere az érzések és gondolatok ilyen összesűrűsítésének. Az olvasón is áll azonban, hogy a költő lelkének mélyére a hai-kai kis kémlelőablakocskájának villanásán át belásson. Tehát a hai-kaihoz igazában nemcsak japán költő, hanem japán olvasó is kell. Az európai olvasó inkább a saját érzelmességének adhat impulzusokat egy-egy ilyen kis miniatűrvers parányi izgatószerével.

A hai-kai legnagyobb mestere Basho volt, a vándor buddhista szerzetes, Japán egyik legünnepeltebb költője.

Bashō eredeti nevén Matsuo, régi japáni samurái családból származott s urának az uenoi daimyónak udvarában nevelkedett. A daimyo fia vezette be a költészet mesterségébe is. Mikor azonban a fiatal daimyo hirtelen elhalt és ő uratlan roninná vált, bevonult egy buddhista kolostorba s itt élt tovább jámbor szegénységben, csak költői tanulmányait folytatta tovább Yedo leg-hívatottabb mestereinek körében. Bashō költői neve is eredetileg Banánfát jelent, a költészetes ősi szokás szerint barátjának kertjében mindkettőjük kedvelt fájáról vette föl.

Bashō mint szegény vándorló-barát barangolta be egész Japánt. Az erdőket, mezőket, hegyeket és homokpartokat járta. Szent örömmel

gyönyörködött a virágbaborult cseresznyefákban, ült a szilvafák tavaszi szziromsátra alatt s elmélázott a hegyek szűz haván. Távoli testvére volt a mi assisi Szent Ferencünknek. Élete tiszta, szíve végtelenül gyöngéd s egyetlen kincse a szegénység. A természetet éppen olyan boldog odaadással szerette, mint Szent Ferenc. Legjobban a szelíd folyókat és a mé-lázó holdat kedvelte, ünnepi pillanatot volt számára, ha a tovaíramló víz remegve tükrözte a hold nyugtalan képét. A legszebb hai-kai-ek ezt énekelik versei közt. Előtte a hai-kai a császári és shōguni udvarokban versengő költők szellemes játéka volt. Ő adott nekik mélységet, ő fűzte bennük az érzelm fényét a természeti képek hímére. Ő lopta szavaikba virágszirmok illatát és bércei havak fehér tisztaságát. Misztikus lelke Istennel társalkodott s ennek az istenközelségnek titokzatos fuvalmából is érte valami költeményeit. Ime egy költeménye:

*Tavaszi éjjel . . .
Virágzapor a fájkon!
Máris pitymallik.*

Néhány szótagban benne van a tavasz egész varázsa, a virágzó fák tündérléptése, a szirmok tömjénétől jószagú, fűszeres éjszaka, amely, sajnós, röviden nagyon, széttépi a korán hasadó hajnal.

Tanítványai folytatták ezt a művészetet, amelyet Bashō hagyott örökbe rájuk. A hai-kai ma is él Nipponban s még nem rég is rendeztek, akár a régi shogun-korban, hai-kai-versenyeket.

Bashōnak és tanítványainak verseit Kuni Matsuo és Emile Steinilber-Oberlin fordították francia nyelvre értelem szerint. Csak a sorok számát tartották meg, az eredeti szótag számot nem. De a versek így is igen tiszták és szépek. Mind a két fordító bevezetést is írt a kötethez. A

hai-kai lényegét magyarálták meg az európai olvasónak, Bashô szépségtől ittasult vándoréletét rajzolták, hogy beidegezzék európai felfogásunkba a japán költészet különös, nekünk mindenesetre idegen varázsát.

De segítségünkre van ebben a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete is, — az adta ki japán gyűjteményében a nagy japán művésznek Fuzsitának gyöngéden színezett, lehetfinom akverelljeivel illusztrálva a pompás kiállítású kötetet.

Kállay Miklós.

Savonarola. Irla: Piero Misciatelli. A Szent István-Társulat kiadása.

Girolamo Savonarola Ravennában, Dante szülővárosában látta meg a napvilágot, de élete egész művével firenzei volt. Amikor Firenzébe került, Lorenzo Medici, a Magnifico uralkodott a gazdag városon, melyben pogány tavaszok árasztották a lelkekre az élet minden gyönyörűségét és édességét. Maga a fejedelem a legjobban kivette részét az élet élvezetéből, éjszakai álarcos multságokon maga is szívesen az utcai nép közé vegyült s énekelte pajzán költeményeit, de másnap Pollizianoval már a latin eleganciáról vagy Marsilio Ficinoval a lélek halhatatlanságáról vitatkozott, hogy azután lemenjen San Marco kertjébe s megcsodálja a legújabb görög szobrot, melylyel nagyszerű gyűjteménye gazdagodott. Ezt a kort nem az egyszerűség szelleme hevítette át s a cikornyátlan lelkű, puritán Savonarola első szónoklataival nem is fogta meg a lelkeket. A fiatal barát ötletszerűen beszélt, érdes hangon, teljes lelke indulatának engedve át magát. Nem tagolta a beszédet s kerülte az ékes-szólás díszítő elemeit. A szónoklásnak ez a módja eleinte nem tetszett a firenzeieknek. Fra Mariano da Genazantot hallgatták akkor az emberek, a síma és óvatos prédikátort, aki a

humanisták izlésének hízelt s a latin klasszikusokból vette idézeteit. Csak amikor 1484 és 85 nagybőjtjére Sangimignanoba küldte ki Savonarolát a San Marco-kolostor főnöke, tünt fel Savonarola először, mint Isten kiküldött prófétája. Félelmes hevességgel beszélt az egyház romlottságáról s kimondhatatlanul meg rázta a lelkeket. Híre csakhamar szétfutott egész Itálián s Firenzébe már úgy tért vissza, mint korának legnagyobb szónoka.

Az emberek éjfélkor felkeltek, hogy helyet kapjanak prédikációihoz. A dóm kapui előtt vártak, míg azok kinyíltak s nem törődtek sem betegséggel, sem hideggel, sem széllal, sem azzal, hogy télen lábukkal a csupasz márványon állnak. Voltak közöttük fiatalok és öregek, nők és gyermekek, akik mind olyan örömjongással és vidámsággal mentek prédikációira, ahogy lakodalomba szokás menni. Így várakoztak három-négy óra hosszat, míg a Frate szószékre lépett. «Amit pedig mondott, követői számára olyan volt, mint a Szentírás. Sokan jobban hittek neki, mintha szent Pál szállott volna hozzájuk», — írja az egykori Piero Vaglianti. Beszédje közben egyesek ragyogó dicsfényt láttak feje körül. Hallgatói közt volt az ifjú Michelangelo s örök barátságot kötött vele egy csodálatos tehetségű húszéves ifjú herceg, Giovanni Pico della Mirandola.

Szónoki erejének titka nagy bátorságán kívül hatalmas egyszerűségében rejlett.

Nemesen és modernül érezte meg a művészet lényegét és legmagasabb célját. Tudós volt, misztikus költő, gyermekien tiszta lélek, minden romlottság ellensége s a nép igaz barátja. Dante egy romlott demokratikus uralom idején született és élt, ezért arisztokrata volt, Savonarola zsarnoki és arisztokratikusan romlott uralomban született és élt, ezért

demokrata lett. Nyíltan szembezállt a Mediciekkel s amikor a Magnifico mérsékletre intette, azt üzenté neki: Mondjátok meg Lorenzo Medicinek, hogy ő firenzei és városának első embere, én pedig itt idegen és szegény barát vagyok. Mindazonáltal neki kell majd elmennie és én itt maradok. Valóban meg is érte a Mediciek száműzetését s ettől kezdve Firenzében az történt, amit Savonarola akart.

Nem tett a nyelvére féket akkor sem, amikor VI. Sándor pápa romlott uralmát ostromozta. «Az ősi egyházban a kelyhek fából voltak, de a főpapok aranyat értek. Ma a kelyhek aranyból vannak, de a főpapok fából.»

Hangja nem a modern szocialista hangja, hanem a zsidó nép prófétáinak lángoló szava. Savonarola nem volt lázadó, nem volt Luther előhírnöke, hanem egyházának hű fia s a tiszta erkölcs bajnoka. Földöntúli álmot után epedő, de minden politikai valóság előtt elzárt lelke a legőszintébb lelkesedéssel készülődött, hogy megvesse Isten jövődjé városának alapjait. Hite a politika terére sodorta s amikor 1495-ben a velencei köztársaság, a pápa, a császár, a spanyol király s a délitáliei apró fejedelmek szövetséget kötöttek az Itáliában pusztító VIII. Károly francia király ellen, Savonarola tanácsára a firenzei köztársaság kitarított a francia mellett, akivel már régebben szövetséget kötött. Ez a magatartás volt az első és igazi oka annak a háborúnak, melyet a pápa és a szövetséges

fejedelmek indítottak Savonarola és a firenzei köztársaság ellen. VI. Sándor eltiltotta Savonarolát a prédikálástól, majd ki is közösisítette s fondorlatos politikájával megosztotta Firenze közvéleményét. Az «arrabiati»-ak pártja élesen szembenállt a Savonarola köré seregülő «piagnoni»-akkal s hosszú viaskodás után a signoria halálra ítélte a szenvedélyes dominikánust, aki az egymást fojtogató küzdelemben maga is nem egy halálos ítélet oka volt. 1498 május 23-án reggel két társával együtt felakasztották, aztán elégették s hamvait az Arnoba vetették. Két évvel utóbb Firenze örökre elvesztette szabadságát.

Misciatelli könyve igen plasztikusan állítja az olvasó szeme elé Savonarola eseményekben gazdag korszakát. Nyíltan lelkesedik hőseért, de azért okosan megőrzi a történetíró köteles tárgyilagosságát. Leplezetlenül tárja fel a pápának Savonarola halálában való szerepét s rámutat arra is, hogy Savonarola, aki politikusként gyöngye és avatatlan volt, egy koráramlattal került szembe, amely nála erősebbnek bizonyult. Szenvedélye nem egyszer elragadta Savonarolát s olyan fegyvereket adott kezébe, amelyeknél ellenségeinek fegyvere sem volt gyilkosabb Misciatelli műve igen figyelemreméltó, értékes gazdagodása a még ma is egyre gyarapodó Savonarola-irodalomnak. A könyv fordításának nem könnyű munkáját Husztiné Révhegyi Rózsa igen gondosan végezte.